

Anàlisi

El viatge entre la vida i l'escriptura

Text: **Rosa Cabré**, filòloga i especialista en l'obra de Baltasar Porcel

"Feliç qui com Ulisses ha fet un bon viatge o bé com aquell altre que conquerí el velló, i després ha tornat ric de tracte i raó, a viure, el temps que resti, al paternal estatge!"

Aquests versos de Joachim du Bella, que Baltasar Porcel va triar per tancar el seu important llibre *Mediterània, onatges tumultuosos*, es podrien aplicar al viatger pels camins de la vida que ell ha estat i, alhora, introdueixen la comparació entre el devenir de la seva existència i dos grans viatgers mítics, l'argonauta Jasó i Ulisses, que va descobrir en l'esplèndida versió de l'*Odissea* de Carles Riba, tot just arribat de Mallorca a casa de Joan Triadú. La seva existència, com la de l'heroi homèric, és un viatge de viatges per diversos continents, però, sobretot, és un recorregut per entendre el món amb les seves cultures, el comportament humà i el seu emmirallament en el pensament, l'art i la literatura. A la fi, conquerir el món acaba essent una manera de posseir-se un mateix.

La vida de Baltasar Porcel hauria pogut ser més dilatada en el temps i enriquir-se amb algunes creacions noves, però el que sí que ha estat és prou intensa i rica per significar-lo com un gran escriptor per la quantitat i la qualitat de la seva escriptura, per la diversitat de gèneres que ha dominat i per la llibertat com els ha conjugat, amb constants transvasaments d'ús entre la literatura i el periodisme, la profunditat dels temes que ha tractat i les idees que ha formulat des d'un punt de vista personal en connexió amb la tradició de cultura més exigent de tots els temps, la

immensa galeria de personatges que focalitza tots els registres de la persona humana i les seves passions, sense descuidar la ductilitat, la diversitat de registres i la riquesa expressiva de la llengua. Per tot plegat, es pot dir que, com Ulisses, ha fet un bon viatge i l'ha projectat en la seva obra literària i periodística de manera que ella el significa i amb ella es pot dir que l'escriptor també ha conquerit el tresor. Podria haver escrit més novel·les, com el projecte d'una propera, focalitzada a Andratx. També havíem parlat d'organitzar alguns llibres amb material periodístic. Tanma-

No hi ha separació dràstica entre periodisme i literatura

teix, el gruix de la seva aportació com a escriptor és aquí i és, des de fa temps, inqüestionable. Roman-drà entre nosaltres com una memòria viva, com una síntesi del seu periple, de les agitacions passionals, intel·lectuals, artístiques. De les alegries i fracassos, de la generositat i els patiments, del triomf i de l'esforç que, en part, van ser deguts a la seva voluntat per esdevenir el qui ha estat i en part són una conseqüència del seu moment històric. Una obra àmplia, densa, treballada, per la qual ja se'l reconeix dins la història de la literatura, del

periodisme i de la cultura com un dels escriptors catalans de més envengadura de tots els temps.

El seu és el cas d'algú que ha viscut per projectar la seva experiència i els seus coneixements en l'escriptura i ha posat tot l'esforç vital per bastir tossudament i voluntariosa una gran obra que el significués. La seva extensa bibliografia possiblement només és comparable en quantitat a la de Josep Pla, tenint present que bona part resta encara dispersa a les pàgines de la premsa.

De jovenet es delia tant per ser periodista com per ser novel·lista i en feia provatures amb amics. Els dos mitjans li interessaven per igual, tal com va confirmar en el discurs de gràcies per la recepció del premi Ploma d'Or que al maig li va concedir la Facultat de Periodisme de la Universitat Autònoma. Fins llavors sempre havia parlat del periodisme com d'un mitjà per guanyar-se la vida com a escriptor professional. Però en la seva presentació jo vaig fer al·lusió a uns periòdics manuscrits que ell elaborava amb minuciositat i cura, com les provatures literàries, i defensava la doble voluntat de ser literat i periodista. A partir d'aquí, cada cop he estat més convençuda que no hi ha una separació dràstica entre aquests dos àmbits. L'objectiu d'aquest article és esbossar unes línies de confluència tant pel que fa al pensament com a l'escriptura. No veig Porcel dividit en dues menes d'escriptor sinó com l'escriptor en el més ampli sentit de la paraula que es produeix, proteicament, amb uns gèneres, un estil i una llengua que no vénen regits pels mitjans sinó pel seu instint creador. Pot ser tan líric en un article de diari com en una pàgina de novel·la, tan directe en una obra de

teatre com en una entrevista. Pot expressar-se en llenguatge poètic quan recrea el passat andritxol des de les primeres novel·les fins a les darreres. Però, quan ha de ser crític amb el present, ha de trobar un altre llenguatge que no faci somniar el lector, sinó que el sotragui i el decanti a la reflexió. No hi pot haver un estil millor que un altre en l'obra porceliana. L'escriptor sabia trobar per a cada tema la millor trama, l'estil més adequat i la llengua precisa. Cal entrar en els seus textos, escoltar-lo i gaudir del que hi diu i de com ho diu, sense actituds preconcebudes.

Les últimes novel·les miren cap al poder amb desencís

De formació autodidacta, s'inicià dins existencialisme filosòfic, amb el suport de lectures, publicacions, d'alguns clergues cultes que li deixaven llibres i, sobretot, amb l'estímul de l'escriptor mallorquí Llorenç Villalonga (*Flo la Vigne*). Ell va ser qui el va fer entrar a *Papeles de Son Armadans*, a *Baleares* i a *Diario de Mallorca*, on va començar de fer crítica literària, i qui li va donar impuls per presentar-se als premis Ciutat de Palma de teatre el 1959 i de novel·la el 1960, que va guanyar amb *Els condemnats* i *Solnegre*, respectivament. Porcel, pel

seu compte, també buscava fer-se un nom com a escriptor amb el suport de la premsa. Des del 1952 fins al 1970 col·laborà al setmanari *Andratx* i entre el 1955 i el 1960 donà a conèixer els primers contes en publicacions diverses.

Davant l'ambient tancat de la Palma dels 50, s'adona que li cal fer el salt a Barcelona, ja que, tot i estar ofegada pel franquisme, compta amb prou recursos per fer possible una literatura de gran qualitat literària a cavall de l'existencialisme, el teatre de l'absurd, el realisme històric primer i el realisme màgic més endavant. Al llarg dels anys 60 se situa en un pla destacat de la literatura catalana i cap a la segona meitat de la dècada ja haurà estat molt reconegut com a dramaturg, novel·lista, contista i periodista. Així, el 1961 va guanyar el premi Joan Santamaria amb la peça de teatre de l'absurd *La simbomba fosca*. El 1965 va decidir dedicar-se a la novel·la i, després d'haver estrenat les seves obres de teatre amb un bon reconeixement de la crítica, va aplegar al volum *Teatre* les obres esmentades i d'altres de més breus que s'havien representat. Restava inèdita *Els honorables*, que es recuperarà a les *Obres completes*. També amb els contes d'*Arran de mar*, *Camins i ombres*, el recull *Crònica d'atabalades navegacions* i les novel·les *La lluna i el Cala Llamp* (1963), *Els argonautes* (1968), *Difunts sota els ametllers en flor* (1969) i *Cavalls cap a la fosca* (1974) va construir el que es coneix com a *mite d'Andratx*, que va teoritzar el seu amic, l'estudiós i crític literari Joaquim Molas, i que no és altra cosa que un intent de recuperar el món dels grans i les històries del passat que aquests li havien explicat. En aquestes novel·les aparca la problemàtica individual i existencialista dels protagonistes de *Solnegre* (1961) i *Els escorpins* (1965), per entrar en el camí de la memòria i recuperar el seu passat andritxol, col·lectiu, familiar i individual. Paral·lelament, durant els 60, va col·laborar en nombrosos periòdics, en català i en castellà, de Barcelona i de Madrid, entre els quals cal destacar (i ell també destacava), per la significació de les seves col·laboracions, pel paper que hi va jugar i per la seva extensa vinculació, *Serra d'Or* (1963-1972), *Destino* (1965-1978) i *La Vanguardia* (1966-2009). També en el periodisme és l'època de la descoberta de la realitat històrica, sociològica i geogràfica de les terres de parla catalana per damunt de tabús. Per això cerca en la realitat dels jueus mallorquins a *Els xuetes* (1969), o el paper històric dels burgesos catalans en la construcció del Principat a *Exercicis*

més o menys espirituals (1969), que en una versió més àmplia és *Debat català* (1973), publicat en castellà el 1970, i, en especial, de les entrevistes a *Grans catalans d'ara* (1972) a través de les quals vol connectar la societat catalana amb les grans personalitats de la cultura catalana que des de Catalunya o a l'exili han estat i són referents intel·lectuals i artístics, i de les dues sèries d'*Encuentros* (I, 1969, i II, 1971), per difondre la dimensió de les personalitats més creatives que, des de diversos sectors, contribueixen a tirar endavant el món actual.

En l'enfocament del periodisme, la seva amistat amb Josep Pla a partir del 1965 va ser d'una importància cabdal. Amb ell va aprendre a reflexionar sobre el territori i la seva gent amb imatges concretes i des d'un determinat bagatge intel·lectual. Una posició que dona forma als llibres com *Arran de mar* (1967) i *Viatge a les Balears menors* (1968), llibres miscel·lànic. A més de Pla, Azorín, Indro Montanelli i Jean Daniel han estat els seus models de periodisme.

Periodisme i literatura seran a partir d'ara dos vessants de l'obra de Porcel, exercits tots dos amb la màxima ambició. Igual com es preocuparà pels temes i l'enfocament formal dels contes i la novel·la, també cercarà per al seu periodisme l'escriptura i el gènere adient. Fins i tot es pot dir que entre la seva escriptura literària i la periodística no hi ha, en el fons, una diferència substancial. Les raons són: 1) Porcel no sols ha provat diversos gèneres literaris, sinó que els ha intercanviat. Per exemple: ha publicat contes i narracions als diaris a manera d'articles i després els ha reunit en una novel·la o un llibre de relats. Ha inclòs el comentari periodístic sobre art, història, sociologia, etc. dins les seves novel·les. La llarga entrevista amb l'anarquista Joan Ferrer (*La revuelta permanente*, del 1978, després *El món de Joan Ferrer*, dins les *O.C.*) pot ser llegida com una novel·la i el diàleg imaginari amb Verdaguier *El drama i la mar* (2002) s'ha demostrat que és un diàleg dramàtic, gràcies a la representació televisada que se'n va realitzar, i els seus relats de viatge estan escrits amb un llenguatge poètic tan ple de percepcions sensorials, emocions i lirisme com alguns fragments de les novel·les. 2) Tant la literatura com el periodisme es nodreixen de la seva particular mirada sobre les idees, els fets i les coses, cercant en el passat històric només allò que li pot servir de prognosi crítica i, així, mirar d'entendre el present i en la mesura del possible preveure el futur. 3) Tant en el periodisme com en

la literatura l'escriptor s'interessa per una reflexió sobre la condició humana, sobre l'individu, la societat i les relacions de l'un amb si mateix i amb l'altre; d'aquí que en tots dos àmbits els seus escrits són un testimoni actiu i en evolució de la realitat dins els canvis que marca el pas del temps.

El periodisme i la seva curiositat cultural i antropològica el van projectar a partir de finals dels 60 a viatjar primer pels dominis lingüístics catalans (Principat, Rosselló i Cerdanya, Balears i Pitiüses, País Valencià), després arreu d'Espanya i diversos països europeus, seguint el model de periodista que havia estat Pla. Però aviat buscà de fer reportatges sobre indrets d'altres continents fins en condicions difícils, com el de la guerra al Pròxim Orient recollit dins *El conflicto árabe-israelí* (1969), l'anàlisi de la societat occidental il·luminant-ne diversos aspectes a *Desintegracions capitalistes* (1972), el reportatge sobre la Xina de Mao a *China: una revolució en pie* (1974) i, encara, *Viajes expectantes. De Marrakech a Pekín* (1994), que recull la resta de viatges realitzats entre el 1972 i el 1985 per l'Àfrica, els EUA i el Pròxim i Llunyà Orient. Però Porcel aviat es va adonar que l'aventura del viatge, a més de donar sentit a la seva existència i descobrir-li el món, el porta a descobrir-se a si mateix com a individu i la seva relació amb les Balears i amb Catalunya. Una conseqüència d'aquesta dimensió de retrobament amb el país el portarà a crear el febrer del 1989 l'Institut Català d'Estudis Mediterranis (ICEM), vinculat a la presidència de la Generalitat. Institució que fonamenta en la seva convicció de la dimensió mediterrània de Catalunya i en la importància d'aquest espai geogràfic d'intercanvi al llarg de la història, tema de debat en un moment de gran activitat migratòria. El viatge en els darrers anys ha estat motivat, sobretot, per l'afany de construir Catalunya en el marc de la Mediterrània. "Antes era yo y ahora soy los demás", va dir. Però mai no va renunciar a les descobertes que el viatge li podia oferir. Aquesta doble dimensió del viatge va tenir una repercussió immediata, no sols en la seva escriptura periodística, sinó també en la literària.

Per això els contes i les novel·les d'aquest període s'articulen entorn del binomi fugides/retorns. Els contes de *Reivindicació de la vídua Txing* traspuen l'experiència d'alguns viatges per Europa i Àsia. Les novel·les *Les pomes d'or* (1980) i *Els dies immortals* (1984) focalitzen més l'aven-

tura del viatge com a descoberta del Pròxim Orient i el nord d'Àfrica o l'Àfrica negra i, alhora, de si mateix, i *Les primaveres i les tardors* (1986) executa el ritual del viatge de retorn al si de la comunitat familiar i, des d'ella, l'evocació del record del seu periple, que es confon amb el magma de memòries, conviccions i vivències de la seva gent.

L'etapa com a director de l'ICEM li permet posar en pràctica unes idees político-culturals gestades al llarg de dècades, sobre el possible paper de Catalunya en el concert de països de les dues riberes de la Mediterrània. La nova experiència genera una nova etapa en la seva vida, que tradueix en la columna diària a *La Vanguardia*, que va escriure des del 1982 i de la qual ha editat una selecció dins el volum tres (*Punts cardinals*) de les *Obres completes*, i dos reculls *Punts cardinals* (1988) i *Geografías expectantes* (2004). Les novel·les *Lola i els peixos morts* (1994), *Ulisses a alta mar* (1997) i *El cor del senglar* (2001) fabulen aquest moment de la seva experiència personal. La primera ho fa des del doble fracàs, amorós i polític personal i col·lectiu en la Catalunya franquista dels

anys seixanta, i la segona, arrenca del triomf social i l'èxit personal per acabar, després de repetir el viatge d'Ulisses, per retrobar-se en un retorn als orígens. La tercera arrenca de l'acceptació actual per part d'un protagonista Baltasar Porcel, autor de *Cavalls cap a la fosca*, d'una herència familiar en sentit concret i metafòric, que és també ancestral i, en part, col·lectiu.

Les tres darreres novel·les, *L'emperador o l'ull del vent* (2001), *Olímpia a mitjanit* (2004) i *Cada castell i totes les ombres* (2008), tenen en comú una visió desencisada de la capacitat de direcció del poder. En la primera busca el tema en la història dels presoners fran-

cesos de la Guerra de la Independència confinats a l'illa de Cabrera, en la segona focalitza el desastre urbanístic de Mallorca i en la darrera gira la mirada cap a Barcelona com a paradigma de Catalunya. Una mirada desencisada que té la seva correspondència a la columna de *La Vanguardia*, que també es pot llegir com un dietari amb aspectes de diari personal: "Mi columna soy yo o, mejor, es lo que quisiera ser, mi ansioso discurso o mis tanteos de plenitud en el tiempo, un producto lírico y a la vez social, que responde más a premisas filosóficas que ideológicas".

La columna és ell, com els articles i com les novel·les i molts dels personatges que les transiten per afinitat o per contrast. Les novel·les de Baltasar Porcel contenen molts altres aspectes que contribueixen a fer-ne obres mestres de la literatura d'ambició creativa i això també es podria dir dels articles i les columnes. Entre uns i altres podríem establir nombrosos paral·lelismes, que ja hi haurà ocasió de fer. Aquí només he pretès argumentar algunes de les línies de convergència entre els dos vessants de l'obra porceliana i afirmar que el seu viatge per la vida es reparteix i es fixa eternament en la seva esplèndida obra polièdrica com un joc de miralls.*

Baltasar Porcel a mitjans dels anys 70

